

Några tankar om proppar och baksmällor

Bengt Oldhammer, Orsa

Vintern 2009-2010 var långvarigt ganska kylig. Det inträffade inte en enda tövädersdag på cirka 2,5 månader. Synnerligen ovanligt. Som en följd av detta bildades en ispropp i Österdalälven vid Alderängarna, där älven gör en 90-gradig krök. Sådana proppar med översvämningar och väldiga ansamlingar av isblock har format Alderängarnas natur under årtusenden. Numera är de sällsynta på grund av älvregleringen. Kanske även växthuseffekten med milda vintrar haft viss inverkan?

Senast en ispropp av dignitet bildades var 1984-85, alltså för 25 år sedan (se lästips nedan). Den som inträffade senaste vintern var inte lika häftig, även om vattnet steg uppemot en meter över klapperstensmarkerna och frös till is kring träd och buskar. När vattnet under isen försvann och isen ”sjönk ner” blev det vissa mekaniska skador på växtligheten. Dessvärre har igenväxningen gått så långt att effekterna blev begränsade. Det som för 25 år sedan bestod av småtallar och klappersten består idag av nyligen gallrad tallskog!

Drygt 50 år efter vattenkraftsutbyggnaden drabbas alltså den biologiska mångfalden av irreversibla bakslag. Den naturliga dynamiken är nu satt ur spel. Ett ekosystem har gått förlorat. Den blomsterrika klapperstensmarken, och vegetationen längs alla små vattendrag inne på själva Alderängarna, hålls inte längre öppna av översvämningar, erosion och isblock som hyvlar bort småträd och buskar.

Räddningen för stunden är att en mindre yta av klapperstensmarken bevaras genom röjning med såg. Även en liten ängsrest i centrum av Alderängarna är för stunden räddad genom slåter med lie. Men i övrigt är Alderängarna inte längre några ängar.

De sista revlarna

Lite nedanför Alderängarna, vid Åränget i Selja, berättade i somras en boende i området hur man bara för några årtionden sedan badade längs älvkanten som bestod av öppen sandmark med enstaka tallar. En sandrevel (en unik och fascinerande miljö i symbios med en oreglerad älv), några meter från fastlandet, bestod helt av sand. Idag är det sly och tall nästan överallt. Igenvuxet. I några små öppningar växer dock ännu t.ex. fjällnejlika, kung Karls spira, brokiris och daggvide. För bara fem år sedan var reveln trots

allt ganska öppen, men sedan dess har igenväxningen skett närmast explosionsartat. På fem år. Man häpnar.

Den fauna och flora som lever, eller levde, på dessa bara sandytor och sandrevlar är dödsdömda utan skötsel. Ekosystem på väg att förloras.

Igenväxningen som jag beskriver ovan är förstås inget nytt under solen, även om diskussionen nästan aldrig handlar om vattnets erosionseffekter. Det har mest handlat om igenväxning av människoskapade ängar. Redan Wilhelm Moberg skrev om detta utifrån sina återbesök i Småland. Gunnar Brusewitz hade som en av sina kätthästar hur Mälardalen med omnejd växte igen. Han skrev tillsammans med Lars Emmelin boken *Det föränderliga landskapet – utveckling och framtidsbilder* (1985).

Förändringen av landskapet känns idag mycket påtagligare än tidigare. Kanske har det att göra med ens egen ålder, att man först nu hunnit se förändringen med egna ögon? Det har nog dessvärre mest att göra med att den stora förändringen av landskapet startade omkring 1950. Då byggdes kraftverken och då började massnedläggningen av jordbruk. De första 30 åren märktes kanske inte så mycket, i alla fall inte här kring Siljan och norra Dalarna. Men någon gång under 1990-talet eller 2000-talet, tog man sig för pannan på allvar. Många av ängarna, betesmarkerna och de trevliga buskmarkerna bestod plötsligt av skog.

Dynggrav med öppningarna som finns 062910

De sista skogarna

Det var också på 1950-talet som det moderna skogsbruket slog igenom. Nu återstår i bästa fall endast 10-20 år så är hela skogslandskapet (några naturreservat undantaget) genomtröskat av processorer, markberedningsmaskiner och numera även skotare som hämtar grot (grenar och toppar). Ovanpå detta diskuteras ånyo stubbrytning och ännu intensivare skogsbruk, klonade plantor osv.

Konstigt nog är det först i dessa dagar man på allvar börjat ta sig för pannan. På de flesta platser finns ju knappt några skyddsvärda naturskogar kvar att skydda – istället får man börja tänka på restaurering och resultat som ligger mellan 50 och 500 år bort i tiden. Många av arterna har redan försvunnit och trenden fotsätter i den riktningen. Det verkliga bakslaget pågår emellertid just nu och kan bara hejdas om vi skyddar mycket mer skog med naturvärden, företrädesvis koncentrerade till vissa landskapsavsnitt. Forskningens råd på det området är entydiga och har så varit i 15-20 år.

De sista minnena

Samtidigt som de sista naturskogarna huggs ersätts de av täta anlagda skogar utan solbelysta gläntor, död ved och variation. Elden är ganska bannlyst och effekterna av de forna talrika bränderna är snart borta. Ta bara förändringarna av de tidigare så öppna solbelysta sandmarkerna runt Siljan med mosippa, steklar och sandödlor. I stort sett borta. De som funnits där i många tusen år. Minst 75 procent av sandödlans lokaler i Mora är tomma på ödlor. Den står på randen till utdöende.

Det är inte längre bara till arter och nostalgiska minnen vi säger hejdå. Det är hejdå till hela ekosystem.

Vi stoppade älvarnas fria lopp, hindrade bränderna, la ner jordbruken och skövlade naturskogarna. Allt detta på mindre tid än en mansålder. Bakslagen, eller snarare baksmällorna, borde egentligen inte förvåna.

Lästips

Läs mer om dynamiken vid Alderängarna i nedanstående artikel, där det också finns flera bilder och vidare referenser: Oldhammer, B. 1987. Översvämningarna på Alderängarna 1984-85. Svensk Botanisk Tidskrift 81:118-123.

Sandreveln till höger på bilden består av ett enda slyhav. Östnor 2010.

Sydligaste delen av reveln vid Åränget översvämmas fortfarande aktivt och har klarat sig från igenväxning. Foton: Bengt Oldhammar